

ETNICITA V EVOLUČNO-PSYCHOLOGICKEJ PERSPEKTÍVE

PETER SÝKORA, Centrum európskych štúdií, Fakulta sociálnych a ekonomických vied UK, Bratislava

SÝKORA, P.: Ethnicity in an Evolutionary-Psychological Perspective
FILOZOFIA 58, 2003, No 1, p. 62

According to the author, the dichotomy between the primordialist and the instrumentalist approach to the problem of ethnicity is similar to the classical philosophical dichotomy of rationalism versus empiricism. Kant's solution - differentiating between the form and the content of ideas - might be animating for us in overcoming the dichotomy between primordialism and instrumentalism. In a new model of ethnicity (Sýkora 2002) the ethnicity (seen as a phenomenon of an inner identification of the individual with the ethnic group) is to be analogically divided into its form, i. e. the inner universal emotional structure of our mind, on one hand, and its contingent content, acquired from outside in the process of socialization and enculturation on the other hand. This model is based on Tajfel's theory of the minimal group and on Lorenz's conception of imprinting.

Úvod - etnicita vo filozofickom kontexte. Nebýva zvykom skúmať fenomén etnicity v rámci filozofického diskurzu, ale skôr v rámci politológie, sociológie, prípadne psychológie a zriedkavo aj v rámci biológie. Filozofické skúmanie etnicity nie je cieľom ani tejto štúdie, no napriek tomu chceme poukázať na širší filozofický kontext, do ktorého je možné - a podľa nášho názoru aj potrebné - fenomén etnicity zasadiť a ktorým je dokonca možné sa nechať inšpirovať.

Týmto filozofickým kontextom je klasická dichotómia medzi empirizmom a racionalizmom, vyhrotená predovšetkým v otázke vrodenných a získaných ideí. Ako je všeobecne známe, ide o dichotómiu medzi lockovskou tradíciou, podľa ktorej nič nie je v našej mysli, čo by nemalo pôvod v zmysloch a čo by nebolo získané a posteriori, a na strane druhej tradíciou karteziánskou, podľa ktorej existujú aj vrodené idey, a teda aj apriórne poznanie. Dnešné humanitné a sociálne vedy sa hlásia predovšetkým k lockovskej tradícii, ako je to napríklad v tzv. štandardnom modeli sociálnych vied (SSSM, [2]). Spomenutá klasická filozofická dichotómia sa dnes pretransformovala do dichotómie príčin ľudského správania - genetické verzus naučené. Dôležitou súčasťou tejto diskusie je aj "kompetenčný spor", chápaný na oboch stranách rozdielne. Kým sociálne a humanitné vedy vidia v genetike a biológii hrozbu z ich strany metodologicky neprípustného redukcionizmu a prejav reakčných ideologických vplyvov, druhá strana vníma aplikáciu biologických princípov v doteraz výsostnej sociálnej doméne za rozšírenie a prehĺbenie diskurzu o tzv. ľudskej podstate. Fenomén etnicity je výsostne sociálnym fenoménom, je určitým typom ľudského správania, preto niet divu, že politológovia, sociológovia, psychológovia a historici, teda vedci, ktorí sa predovšetkým venujú jeho štúdiu, buď ignorujú, alebo explicitne odmietajú akceptovať relevantnosť biologickej perspektívy vrátane perspektívy evolučno-psychologickej. Domnievame sa, že v dôsledku tejto ich jednostrannosti pohľadu drvivá väčšina teórií etnicity

a nacionalizmu nie je schopná adekvátne vysvetliť univerzálnosť etnicity; univerzálnosť nielen synchronnú, takpovediac geografickú, ale aj univerzálnosť diachrónnu, teda stále viac sa potvrdzujúcu skutočnosť, že fenomén etnicity existoval v minulosti pred dobou modernou a rovnako tak existuje aj v dobe post-modernej.

V tejto štúdii si ukážeme, že problém "univerzálnosti etnicity" (ako si ho pracovne pomenujeme) je možné riešiť podobne, ako Kant riešil problém univerzálnosti poznania.

Etnicita a nacionalizmus - terminologické ujasnenie. Etnicita (z angl. *ethnicity*) je pomerne mladý termín. Objavil sa v anglosaskej odbornej literatúre v prvej polovici 70-tych rokov 20. storočia. Hoci angličtina používa adjektívum *etnický* (*ethnic*) od polovice 14. storočia, až donedávna nemala substanciálny ekvivalent. Potreba takéhoto slova sa začala objavovať v súvislosti s neschopnosťou anglického termínu pre národ (*nation*) vyjadriť význam, ktorý je naopak dominantný v iných jazykoch, napríklad slovanských, a ktorý je aj pôvodným významom slova *nation*. Anglické slovo *nation* nemá etnický význam a znamená skôr naše slovo štát - ako dobre vidno napríklad na termíne Organizácia spojených národov, ktorá nie je organizáciou národov ale štátov, ale aj z celkom bežného slova medzinárodný (*international*), napríklad medzinárodné zmluvy či medzinárodné právo, hoci významovo ide jednoznačne o medzištátne zmluvy a medzištátne právo. Práve tento bežný etatický význam slova *národ* v angličtine spôsobil, že sa začalo stereotypne rozlišovať medzi tzv. dobrým, racionálnym, konštruktívnym nacionalizmom západným (príp. západoeurópskym) a zlým, emocionálnym a deštruktívnym nacionalizmom východným (východoeurópskym).¹ Keď vedci používajúci angličtinu chceli zdôrazniť pôvodný význam slova národ a oddeliť ho od jeho dominantnej etatickej konotácie, začali používať termíny ako etnické spoločenstvo (*ethnic community*) alebo etnická skupina (*ethnic group*) či termín etnický nacionalizmus (*ethnic-nationalism*). Zriedkavo sa používa aj z francúzštiny prebraný výraz *ethnie*. Avšak prinajmenšom v slovenčine (a ostatných slovanských jazykoch) je zrejmé, že tieto termíny sú nepresné, až zavádzajúce, čo si uvedomujú aj niektorí anglosaskí autori [10]. Významová konotácia menšiny v slove etnický potom vedie ku komickým tvrdeniam, napríklad keď CNN referuje o udalostiach v Kosove ako strete medzi etnickými (*ethnic*) Albáncami a slovanskou väčšinou (*Slavic majority*).

Kľúčovým pojmom je otázka identity, preto sa objavil komplikovaný problém, ako túto identitu pomenovať - termín etnická identita prináša všetky hore spomenuté ťažkosti. Jedným z riešení bolo vytvorenie nového termínu - etnicita. Avšak opäť tu narážame na neustálený a nejednoznačný význam - etnicita síce znamená percepciu etnickej identity, individuálnu identifikáciu s kultúrne definovanou kolektivitou, to, že sa jedinec cíti byť súčasťou určitého kultúrneho spoločenstva ([17]; [10]), ale môže tiež znamenať aj podstatu etnického fenoménu. Keďže podstata etnického fenoménu podľa nás spočíva práve v schopnosti individuálnej identifikácie s určitou skupinou, nebudeme musieť v ďalšom medzi týmito významami rozlišovať.

¹ Pozri diskusiu k tejto téme v práci "Introduction to Nationalism in Europe" in: ([16], 160-161), ako aj in: [21].

Inštrumentalizmus verus primordialisizmus. Práve objavenie sa etnických konfliktov koncom 20. storočia aj v západnom svete prinútilo viacerých sociálnych vedcov revidovať tradičné názory na nacionalizmus a etnický fenomén. Tradičné teórie zhrnuté pod dáždnikový termín "inštrumentalizmus" považujú národné a etnické skupiny za sociálnu konštrukciu. Etnicita spočíva v subjektívnom definovaní hraníc medzi "nami" a "ostatnými" (*us versus them*). Inštrumentalizmus sa opiera o bohatý empirický materiál dokazujúci arbitrárnosť deliacich hraníc medzi nami a nimi.

Empirické štúdie z USA odhalili zmeny v etnickom identifikovaní sa jedinca, čo podľa inštrumentalistov jednoznačne dokladá, že etnicita nie je niečím daným a nemenným, ale skôr dynamickou a situačnou formou skupinovej identity. Príslušnosť k určitej etnickej skupine môže vzniknúť a neskôr sa zmeniť na základe vonkajších okolností a záujmov (často ekonomických) jedinca. Tieto štúdie poskytujú podľa inštrumentalistov presvedčivý dôkaz vedúci k tomu, aby sme vnímali etnicitu ako "sociálne konštruovanú", ktorej význam je neustále výsledkom dohovoru, revízií a revitalizácie [9].

Napriek tomu, že hlavne politickí aktivisti majú snahu vydávať hranice medzi národmi či etnickými skupinami za objektívne a vopred dané (podľa niektorých od Boha), predovšetkým historici sú schopní ukázať, ako tieto hranice boli v dejinách konštruované. Podľa inštrumentalistov nejestvuje nejaká "podstata národa"² (ako si to napríklad predstavoval Herder), kolektívna identita skupín definovaná kultúrne, snád' možno povedať, že až pragmaticky - pričom pragmatické dôvody môžu byť rôzne, napríklad kontrola trhu a kapitálu (národ je len zásterka na vybudovanie národného štátu - Marx), alebo osobné ambície politikov a ich strach z toho, že neobstoja v konkurencii v rámci väčšieho politického celku (podľa niektorých toto bol dôvod vzniku samostatného Slovenska). Dôležité je zistenie, že definovanie hraníc medzi etnickými skupinami má symbolický charakter - ide o skupinu arbitrárnych symbolov umožňujúcich ľahké rozlíšenie a identifikáciu [7]. "Etnicita je alternatívnou formou sociálnej organizácie a identifikovania sa s triedou, ale je kontingentná a zmeniteľná v tom, že podobne ako trieda môže, ale nemusí byť artikulovaná v určitom kontexte alebo v určitom čase..." ([4], 85-86)

Naproti tomu existuje opačný názorový tábor (a treba povedať, že v porovnaní s predchádzajúcim je v menšine), ktorého zástancovia tvrdia, že etnicitu nie je možné vysvetliť pomocou arbitrárnej sociálnej konštrukcie, ale že sa opiera o niečo psychologicky "hlbšie", o ľudské podvedomie [6]. Podľa Shils-Geertzovej teórie [12] medzi jedincami existujú "primordiálne väzby" (*primordial attachments* - odtiaľ pomenovanie tohto smeru - primordialisizmus), ktoré majú svoj pôvod v "krvi" a sú dané narodením jedinca do určitej skupiny - napr. jazyk, náboženstvo, teritórium, kultúra. Tieto vzťahy nie sú vôľové, ukrývajú vnútorné deštruktívne sklony a majú snahu potláčať liberálo-demokratické sociálne inštitúcie. H. Issacs v tejto súvislosti hovorí o "základnej skupinovej identite" (*basic group identity*), ktorá sa líši podstatným spôsobom od sekundárnych identít, ktoré ľudia získajú neskôr [18]. Kým pre inštrumentalistov je pre formovanie skupinovej identity rozhodujúci sociálny aspekt, kultúrna podmienenosť

²Pre sociálny konštruktivizmus je typické, že odmieta akúkoľvek formu esencializmu. Známa je napríklad kritika esencializmu z pozície feminizmu.

a arbitrárnosť, primordialisti kladú dôraz na aspekt psychologický a nearbitrárnosť.³ A kladú dôraz na emocionálnosť skupinovej identifikácie - na rozdiel od inštrumentalistov, ktorí kladú dôraz na racionalitu celého procesu. Dôraz na emocionalitu však kladie pred primordialistov vážne metodologické obmedzenia. Connor sa pýta: "Ako ju môžeme analyzovať? Ako sa dá k neracionálnemu jadrú národa dostať a spustiť ho?... Neracionálne jadro sa dá dosiahnuť a spustiť SKRZ národné symboly, ktoré historicky varujú ako vychádzajúce slnko..., SKRZ národnú poéziu, pretože básnik je oveľa skúsenejší než spisovateľ v tom, ako zabehané spôsoby využiť na vyjadrenie hlbokých emócií..., SKRZ hudbu všeobecne vnímanú ako niečo, čo odráža národné historické špecifiká a génia (napr. Wagnerova hudba, ľudová hudba)..." ([6], 379)

Kritika takéhoto postoja zo strany inštrumentalistov neprekvapuje: "To vedie k mystifikácii emócií, desocializovaniu fenoménu a v extrémnom prípade to môže viesť k postulovaniu biologického imperatívu vo formovaní väzieb. Inými slovami, ak väzby jednoducho SÚ a ak majú mať vôbec nejaký pôvod, potom tento pôvod musí byť genetický. Sociobiologická interpretácia sa tak stáva, prekvapujúco, poslednou baštou akejkoľvek analýzy, hoci je to slepá ulička."([9], 199). Psychofóbny a biofóbny postoj inštrumentalistov ako roduverných sociálnych konštruktivistov vedie k prikreému tvrdeniu, že "primordializmus je zbankrotovanou koncepciou analýzy a opisu etnicity" a že "nepátra po sociálnych koreňoch etnických väzieb".

Odpoveď primordialistov, žiaľ, už nie je na úrovni doby. Grosby [14] argumentuje klasickými princípmi psychoanalytickej teórie a prirovnáva danosť rodinných vzťahov k danosti vzťahov formovaných rovnako ako rodinné od detstva, ale k širšiemu kolektívu - "zo všetkého, čo doteraz vieme historicky a antropologicky o ľudskom druhu, vyplýva, že novorodenec nikdy nepatrí len svojej priamej rodine, ale dieťa od narodenia patrí väčšiemu kultúrnemu kolektívu, či je to rod, klan, kmeň, mesto/štát, národ či národný štát."

Model formy a obsahu etnicity. Je až zarážajúce, že v celej tejto polemike medzi inštrumentalistami a primordialistami sa neobjavujú poukazy na bohaté empirické poznatky získané sociálnymi psychológmi; máme na mysli hlavne reprezentantov tajfelovskej tradície. Absencia poukazov na modernú sociobiológiu a evolučnú psychológiu je vzhľadom na známu averziu sociálnych a humanitných vedcov voči nej⁴ viac ako pochopiteľná. Ak sa v tejto literatúre vôbec objaví nejaký poukaz na biológiu a evolúciu, ide temer vždy o odkaz na staršie práce van der Bergha (hlavne prácu *Etnický fenomén* - [3]), sociológa, ktorý sa inšpiroval ranými sociobiologickými teóriami. Snáď preto, že ako sociológ písal spôsobom, ktorému sociálni vedci rozumeli. Problémom je to, že podnes prostredníctvom jeho prác sociálni vedci polemizujú

³Nearbitrárnosť etnicity väčšiny primordialistov treba chápať relatívne, vzhľadom na inštrumentalistov, pretože "primordiálne väzby" nie sú geneticky dané. Sú len formované od najrannejšieho detstva a sú silnejšie psychologicky fixované, než pripúšťajú inštrumentalisti. Väčšina primordialistov, ako "správni" sociálni vedci, zotrvávajú na pozícii sociálneho/kultúrneho konštruktivismu.

⁴O recepcii sociobiológie v sociálnych vedách na Slovensku pozri polemiku v časopise Sociológia ([24]; [25]).

s teóriami, ktoré považujú za prekonané aj samotní biológovia a evoluční psychológovia.

Jednou z najvážnejších námietok inštrumentalistov voči primordialistom je námietka, že podľa ich interpretácie je etnicita "nemenným rozmerom seba-identity jednotlivca", čo je v rozpore s empirickými zisteniami inštrumentalistov, napr. o účelovej zmene etnickej identity jednotlivcov [19]. Z pohľadu inštrumentalistov dichotómia vyzerá jasne: buď je niečo dané (až biologicky, geneticky), a potom to nemôže byť zmeniteľné, alebo je to sociálne/kultúrne získateľné, a potom je to aj pomerne ľahko zmeniteľné.

V jadre sa spor medzi inštrumentalistami a primordialistami vedie o tom, do akej miery sú emócie rozhodujúcim konštitutívnym prvkom etnicity, či tieto emócie sú niečím vopred daným, alebo naopak, aj tie sú sociálne konštruované, a či vôbec je možné racionálne a vedecky analyzovať emocionálne fenomény, a teda takto emocionálne definovanú etnicitu urobiť predmetom vedeckého diskurzu.

K primordialistickému postoju mali blízko aj naše predchádzajúce analýzy fenoménu etnicity slovenského národa ([22]; [23]).

Spor medzi inštrumentalistami a primordialistami v mnohom pripomína spor medzi empirikmi a racionalistami ohľadne pôvodu (a podstaty) poznania, teda spor o tom, či je poznanie apriórne, alebo aposteriórne. Ak je apriórne, potom je dané a nemôže sa meniť, ak je aposteriórne, potom je získané a meniť sa môže.

Zdá sa, že sa objavuje podobná dichotómia apriórneho či aposteriórneho vzhľadom na pôvod a podstatu etnicity. Položili sme si otázku, či by nebolo možné nechať sa inšpirovať známym Kantovým riešením tejto dichotómie a fenomén etnicity vidieť ako zložninu formálnej a obsahovej stránky [25] - podobne ako Kant rozlišuje formálnu a obsahovú stránku predstáv (názorov a pojmov). Ešte raz zdôraznime: formálna stránka predstavuje vnútornú univerzálnu štruktúru mysle, kým obsah je získaný zvonku.

Inšpirovaný touto Kantovou koncepciou navrhujem etnicitu (chápanú tu ako fenomén vnútornej identifikácie individua s etnickou skupinou) analogicky rozdeliť na jej formu, tvorenú vnútornou univerzálnou emocionálnou štruktúrou našej mysle, a na jej kontingentný obsah, získaný zvonku v procese socializácie a enkulturácie. Dichotómia primordializmus verzus inštrumentalizmus je prekonaná ich syntézou - primordialisti akcentujú univerzálnu emocionálnu formu etnicity, inštrumentalisti jej kontingentný obsah. Inými slovami, podľa tejto hypotézy máme v sebe vrodenu (nie získanu) emocionálnu schopnosť či dokonca potrebu identifikovať sa s určitou skupinou, prináležať k určitej skupine, máme emocionálnu nutnosť rozlišovať medzi nami a nimi, avšak čo bude konštituovať túto skupinu, aké budú jej hranice, na základe čoho budem rozlišovať medzi nami a nimi, to nie je vopred dané, ale získané zo sociálneho a kultúrneho prostredia.

Existuje, pochopiteľne, viacero foriem skupinovej identifikácie: okrem etnicity to môže byť identifikovanie sa s rasou, štátom, menším či väčším regiónom, dokonca celou planétou a ľudským druhom (napr. sci-fi film *Deň nezávislosti*), športovým klubom, hudobnou skupinou, pracovným tímom atď. Etnicita sa ukazuje ako jedna z najsilnejších, ak nie vôbec ako najsilnejšia forma spomínaných skupinových identifikácií. Naša hypotéza vysvetľuje toto jej výsostné postavenie.

Paradigma najmensej skupiny a vpečaťovanie. Naša *Hypotéza formy a obsahu etnicity* sa opiera o experimenty sociálnych psychológov, ktoré viedli k formulovaniu tzv. paradigmy minimálnej skupiny (*minimal group paradigm*). Prvé experimenty začali už v 50-tych rokoch minulého storočia (prehľadne pozri in: [20]; [5]). Ukázalo sa, že samotné náhodné rozdelenie ľudí do dvoch skupín a arbitrárne určenie identifikačných znakov skupín stačí na to, aby sa ľudia začali správať diferencovane podľa príslušnosti ku skupine - viac altruisticky a kolektívne k členom vlastnej skupiny, antagonisticky k členom druhej skupiny. Na vznik chovania podľa schémy *my verzus oni* netreba nič viac než rozdeliť ľudí do dvoch skupín a dať im možnosť poznať, ktorej skupiny sú členmi. Znakom prináležania k svojej skupine môže byť čokoľvek, čo sa dá ľahko identifikovať, akýkoľvek náhodne vybraný znak bez akejkolvek súvislosti k nejakým parametrom skupiny.

Naša hypotéza predpokladá, že forma etnicity má charakter vrodeneho univerzálneho emocionálneho ľudského sklonu k skupinovej identifikácii, sklonu rozlišovať medzi nami a nimi. Hoci emócie sú sociálnymi vedcami považované tiež za kultúrny konštrukt, dnes už existujú presvedčivé dôkazy o univerzálnom charaktere tzv. základných emócií (napr. [11]). Emócie teda môžu byť vrodene a univerzálne. Nie je mi známe, do akej miery bola paradigma minimálnej skupiny testovaná transkulturne, napríklad antropológmi. Ale to, čo vieme o skupinovej identifikácii v primitívnych spoločnostiach, dáva tušiť, že diskriminácia *my-oni* tu zohráva možno väčšiu úlohu než v moderných spoločnostiach [8].

V našej hypotéze sme sa inšpirovali tiež už starším objavom etológov - fenoménom vpečaťovania (*imprinting*). Hoci jeho existencia u ľudí je stále ešte diskutabilná, u niektorých druhov zvierat (napr. vtákov a cicavcov) zohráva rozhodujúcu úlohu v procese formovania identifikácie rodiny, druhu, pohlavia. V prípade vpečaťovania môžeme krásne rozlíšiť medzi formou a obsahom. Formou je vrodenný sklon považovať napríklad za svoju matku (druh, opačné pohlavie) pohybujúci sa objekt, ktorý je vnímaný v určitej citlivej časovej perióde najrannejšieho detstva. Obsahom je samotný vnímaný objekt. Ten nie je vrodenný, ale je získaný zvonku (naučiteľný) a vo svojej podstate - ako ukázali slávne pokusy K. Lorenza s húsatkami - arbitrárny [1]. Tvrdíme, že podobne ako v prípade vpečaťovania u zvierat aj etnicita vzniká ako dôsledok vpečaťovania kultúry určitého spoločenstva (materinský jazyk, zvyky atď.) v ranom štádiu detstva. Samozrejme, hovoríme len o inšpirovaní sa etologickým pojmom, netvrdíme, že je to tak ako u zvierat.

Formou etnicity je podľa tohto modelu, podobne ako u vpečaťovania, schopnosť získať zvonku určitý objekt ako svoj vnútorný obsah. Na druhej strane niet pochýb o tom, že takéto vpečaťovanie nemá tú prirazanosť a irreverzibilnosť ako u zvierat - zdá sa, že jeden obsah môže byť nahradený iným, alebo dokonca že môže existovať viacero obsahov popri sebe. To by však malo byť skôr predmetom empirického výskumu než špekulovania - napríklad experimentov analyzujúcich situácie, v ktorých dochádza ku konfliktom medzi rôznymi obsahmi (otázka tzv. viacnásobnej identity), keď si subjekt z viacerých identít musí vybrať, ktorej dá prednosť.

Skúsenosť s vpečaťovaním by nám mala pomôcť pochopiť dôvody, prečo je oproti iným skupinovým identifikáciám etnicita dominantná. Možno je dôvodom jednoducho

jej celková komplexnosť - subkultúra nejakého spoločenstva fanúšikov rockovej skupiny svojou komplexnosťou zďaleka nemôže súťažiť s etnickou kultúrou.⁵ Podobne je to s kultúrami regionálnymi či štátnymi. Iná je pochopiteľne situácia, keď štátna kultúra splyva (často z pragmatických politických dôvodov) s kultúrou etnickou, ako je to v prípade národných štátov.

Záver. V nedávnej dobe sa objavilo zopár prác poukazujúcich na možnú súvislosť medzi stále prítomným laickým esencialistickým chápaním rasy a etnika a prípadným mentálnym modulom pre sociálne kategorizovanie, schopným generovať rasu či etnikum ako obdobu biologického druhu ([15]; [13]). Sociálne kategórie, ako sú rasa, národ či etnická skupina, by podľa tejto hypotézy boli výsledkom evolúciou generovanej kognitívnej schopnosti, samozrejme, vrodenej, ktorej základnou funkciou by bola spontánna artikulácia a kognícia sociálneho sveta - akási naivná sociológia, ktorá by sa zaradila do kategórie naivných vied, ako sú naivná fyzika, psychológia, biológia.

Na rozdiel od našej hypotézy formy a obsahu tieto práce nerozlišujú zreteľne práve medzi vrodenu formálnou a získanou obsahovou stránkou kategorizácie a, pochopiteľne, v ich analýzach úplne absentuje emocionálna stránka etnicity či rasizmu; pochopiteľne preto, lebo kategorizácia ako kognitívna funkcia je výsostne racionálny proces. Na druhej strane spolu s našou hypotézou tieto analýzy zdôrazňujú kľúčovú existenciu vrodenejších mentálnych modulov ako produktov evolučného procesu a spomínaný poukaz na naivnú sociológiu približuje túto diskusiu implicitne k princípom súčasnej sociobiológie.

LITERATÚRA

- [1] ALCOCK, J.: *Animal Behavior*. Sunderland, Sinauer Associates, Inc. 1989.
- [2] BARKOW, J. H., COSMIDES, L., TOOBY, J. (Eds.): *The Adapted Mind*. New York, Oxford, Oxford University Press 1992.
- [3] BERGHE, P. L. van den: *The Ethnic Phenomenon*. Praeger 1987.
- [4] BRASS, P. R.: "Ethnic groups and Ethnic Identity Formation." In: *Ethnicity*, edited by J. Smith, Hutchinson, A. D. Oxford, Oxford University Press 1996, s. 85-90.
- [5] BROWN, R.: "Tajfel's Contribution to the Reduction of Intergroup Conflict." In: *Social Groups and Identities*, edited by W. Peter Robinson. Oxford, Butterworth-Heinemann 1996, s. 169-190.
- [6] CONNOR, W.: "Beyond Reason: The Nature of the Ethnonational Bond." In: *Ethnicity*, edited by - Smith J., Hutchinson, A. D. Oxford, Oxford University Press 1996, s. 69-75.
- [7] VOS, G. (1975): "Ethnic pluralism: conflict and accomodation." In: *Ethnic Identities: cultural continuities and change*, edited by and L. Romanucci-Ross G. de Vos. Chicago, University of Chicago Press 1982, s. 5-41.
- [8] EIBL-EIBESFELDT, I.: "Us and the Others: The Familial Roots of Ethnonationalism." In: *Ethnic Conflict and Indocrination*, edited by I. E.-Eibesfeldt a. F. K. Salter. New York,

⁵I keď je otázne, či napríklad identifikovanie sa s medzinárodnými subkultúrami, prinajmenšom u mládeže, nie je silnejšie než identifikovanie sa kultúrou svojho národa, či napr. identifikovanie sa s ekologickou alebo antiglobalistickou subkultúrou neprekračuje národné hranice a neplatí akési "Antiglobalisti všetkých krajín (národov), spojte sa!"

Oxford, Berghahn Books 1998, s. 21-54.

- [9] ELLER, J., COUGHLAN, R.: "The poverty of primordialism: the demystification of ethnic attachments." In: *Ethnic and Racial Studies* 16, 1993 s. 199-201.
- [10] ERIKSEN, T. H.: *Ethnicity and nationalism*. London, Pluto Press 1993.
- [11] EVANS, D.: *Emotions: The Science of Sentiment*. Oxford, Oxford University Press 2001.
- [12] GEERTZ, C.: "The integrative revolution." In: *Old Societies and New States*, edited by Clifford Geertz. New York, Free Press 1963, s. 108-113.
- [13] GIL-WHITE, F. J., ASTUTI, R., ATRAN, S., BANTON, M., BOYER, P., GELMAN, S. A., HAMILTON, D. L., SHERMAN, S. J., SACK, J. D., INGIOLD, T., LAITIN, D. D., RONG, M., ROTHBART, M., TAYLOR, M. and TSUDA, T.: "Are Ethnic Groups Biological 'Species' to the Human Brain?: Essentialism in Our Cognition of Some Social Categories." In: *Current Anthropology*, August - Oct. 2001, 42, 4.
- [14] GROSBY, S.: "The verdict of history: the inextinguishable tie of primordiality - a response to Eller and Coughlan." In: *Ethnic and Racial Studies* 17, 1994, s. 164-171.
- [15] HIRSCHFELD, L. A.: "Natural assumptions: race, essence, and taxonomies of human kinds." In: *Social Research* 65(2), 1998, s. 331-350.
- [16] HUTCHINSON, J. - SMITH, A.: *Nationalism*. Oxford, Oxford University Press 1994.
- [17] HUTCHINSON, J. - SMITH, A.: *Ethnicity*. Oxford, Oxford University Press 1996.
- [18] ISSACS, H.: "Basic group identity: idols of the tribe." In: *Ethnicity* 1, 1974.
- [19] JONES, S.: *The Archeology of Ethnicity*. London, New York, Routledge 1997.
- [20] SHERIF, M.: *Group conflict and cooperation: Their social psychology*. London, Routledge and Kegan Group 1966.
- [21] SCHÖPFLIN, G.: *Nations, Identity, Power: The New Politics of Europe*. London, C. Hurst and Co. Publishers Ltd 2000.
- [22] SÝKORA, P.: "Úvod do mytológie slovenského národa I a II." In: *Literárny týždenník*, 1992, 5(11), s. 12-13 a (12), s. 12-13.
- [23] SÝKORA, P.: "Národ ako kolektívna telesnosť." In: *Slovenské pohľady*, 1993, 109, (3), s. 2-7.
- [24] SÝKORA, P.: "Bojí sa sociológia biológie?" In: *Sociológia*, 1999, 31, (4), s. 375-396.
- [25] SÝKORA, P.: "Ethnicity as a kind of Imprinting. Sketch of a new Form - and - Content model." In: *Dialogue and Universalism*, vol. XII, 2002. (V tlači.)

Doc. PhDr. Peter Sýkora, CSc.

Centrum európskych štúdií

Fakulta sociálnych a ekonomických vied UK

Bratislava

E-mail: psykora@fmph.uniba.sk